

Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

MINISTRIA E TREGTISË DHE INDUSTRIË
MINISTARSTVO ZA TRGOVINU I INDUSTRIJU
MINISTRY OF TRADE AND INDUSTRY

PROFIL SEKTORA INDUSTRIJE ZA PRERADU I PAKOVANJE HRANE

mart 2014. god.

PROFIL SEKTORA INDUSTRIJE ZA PRERADU I PAKOVANJE HRANE

mart 2014. god.

Priznanje i zahvalnost

Ovaj izveštaj je finansiran od strane Ministarstva Inostranih Poslova Finske unutar okvira projekta "Pomoć trgovini", implementiran od strane Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP).

MINISTRY FOR FOREIGN
AFFAIRS OF FINLAND

Poseban dobrinos za realizaciju ovog izveštaja dali su:

Ministarstvo za Trgovinu i Industriju:

Kabinet Ministra za Trgovinu i Industriju
Odeljenje za Industriju
Odeljenje za Evropske Integracije i Koordinaciju Politika
Agencija za Strana Ulaganja i Podrška Preduzećima na Kosovu

Posao na terenu sproveden od strane TNS Index Kosova, Agencija za društvena, medijska i marketinška istraživanja

Obezbedjenje kvaliteta:

Program Ujedinjenih Nacija za Razvoj (UNDP) na Kosovu
Tim za Politiku, Istraživanje, Rodna Pitanja i Komunikaciju
Tim za Sveobuhvatni Razvoj
Projekat "Pomoć trgovini"
Petrit Gashi, Phd – Konsultant

Autor

Edona Kurtolli Alija

Prevodilac na srpski: Besmir Fidahić

Dizajn: "XHAD Studio", Priština

Štampa: "Grafika Reznici" Priština

Posebna zahvalnost takodje ide svim ispitanicima koji su učestvovali u ovom istraživanju.

Analiza i preporuke sadržane u ovom izveštaju pripadaju ucesnicima i autorima izveštaja i ne predstavljaju zvanične stavove Ministarstva za Trgovinu i Industriju, UNDP-ja niti Ministarstva Inostranih Poslova Finske.

Autorska prava © 2014. Sva prava zadržana.

Sadržaj

Priznanje i zahvalnost.....	2
Spisak skraćenica	4
1. Uvod	5
2. Osnovne karakteristike preduzeća i industrije	6
2.1. Veličina i sastav sektora	6
2.2. Distribucija po oblastima, vlasništvo i zakonska struktura preduzeća industrije za preradu i pakovanje hrane.....	7
3. Uložena sredstva i proizvodnja preduzeća odn. industrije	10
3.1. Uložena	10
3.2. Proizvodnja	12
3.3. Nivo korišćenja kapaciteta	13
4. Tržišta, izvozi i prepreke za izvoz	15
5. Zaposlenje, ljudski kapaciteti i razvoj radne snage u preduzećima odn. industriji	20
5.1. Radnici industrije	20
5.2. Rast preduzeća po broju zaposlenih.....	21
5.3. Prosečna plata i nivo obrazovanja zaposlenih	22
6. Ulaganja i tehnološki nivo preduzeća odn. Industrije.....	24
7. Poslovno okruženje	26
7.1. Stavovi o preprekama za poslovni razvoj	26
8. Zaključci	30
9. Reference	31
Dodaci	32
Prvi dodatak: Informacije o srodnim javnim institucijama	32
Drugi dodatak: Poslovna udruženja industrije.....	33
Treći dodatak: Poslovna udruženja industrije	34
Četvrti dodatak: Šifre HS	35

Spisak skraćenica

CEFTA	Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini
EK	Evropska komisija
DFID	Odeljenje za međunarodni razvoj
FAO	Organizacija Ujedinjenih nacija za hranu i poljoprivredu
BDP	bruto domaći proizvod
GIZ	Nemačko društvo za međunarodnu saradnju
HS	Harmonizovani opisu i šifre delatnosti robe
IMF	Međunarodni monetarni fond
ASK	Agencija za statistiku Kosova
MPŠR	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja
MTI	Ministarstvo za trgovinu i industriju
SDC	Švajcarska kancelarija za saradnju na razvoju
PUK	Poreska uprava Kosova
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
USAID NOA	Program „Nove mogućnosti u poljoprivredi“ Agencije Sjedinjenih Američkih Država za međunarodni razvoj
SB	Svetska banka

1. Uvod

U profilu ovog sektora pružamo informacije o trenutnom stanju u industriji za agrobiznis na Kosovu sa naglaskom na delatnosti prerade i pakovanja hrane. Izveštaj pruža podatke koji su prikupljeni putem osnovnih i sekundarnih izvora na makro i nivou preduzeća i predstavlja ključnu politiku i institucionalni razvoj industrije. Pored toga, u opisu trenutnog stanja se koriste statistički podaci.

Kopnena površina Kosova iznosi 1,1 miliona hektara, od čega je 53% obradivog zemljišta. Oko 60% stanovništva živi u ruralnim područjima i obavlja delatnosti poljoprivrede. Sektor poljoprivrede doprinosi 13% ukupnog bruto domaćeg proizvoda na Kosovu (Svetska Banka, 2011)¹ i čini važan izvor prihoda. Poljoprivredni proizvodi takođe čine 18% izvoza (Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja, 2009. god.). Međutim, prerada i pakovanje hrane obuhvata mali pod sektor poljoprivrede i tek je nedavno počela da hvata zamah. Glavne pod delatnosti ove industrije su usmerene na uzgoj povrća, voća, žitarica, dekorativnih biljaka i lekovitog bilja, vinograde, meso i mlečne proizvode (v. Prvi dodatak za šifre delatnosti).

Za ovaj profil, anketu preduzeća je sproveo Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) čiji je uzorak načinjen korišćenjem baze podataka Poreske uprave Kosova za 2012. godinu,² dok se podaci o industriji oslanjaju na spisak registrovanih preduzeća Agencije Kosova za registraciju preduzeća. Trgovinski bilans sektora je analiziran korišćenjem podataka iz baze podataka Carina Kosova za period između 2010. i 2013. godine.

Prema podacima Poreske uprave Kosova, ukupan broj delatnih preduzeća koja posluju u sektoru prerade i pakovanja hrane je 2013. godine iznosio 812 preduzeća. S obzirom da 65% ovog dela preduzeća obavlja delatnosti proizvodnje hleba, svežeg peciva i torti i kolača, ova preduzeća su isključena iz uzorka anketiranih preduzeća kako bi se izbegla pristrasnost. Uzorak koji je analiziran u svrhe ovog izveštaja se sastoji od 165 od ukupno 283 preduzeća. Među ovim preduzećima, 108 su mikro preduzeća, koja zapošljavaju manje od 9 zaposlenih i 57 većih preduzeća.

Za predstavljanje potpune slike trenutnog stanja u sektoru, korišćeni su i sekundarni izvori, uključujući prethodne studije i druge informacije o ovom sektoru.

1 http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSPContentServer/WDSP/IB/2012/05/07/000406484_20120507085250/Rendered/PDF/668770IDA0R201001400MIGA0R201200024.pdf

2 Baza podataka je dostavljena 2013. godine.

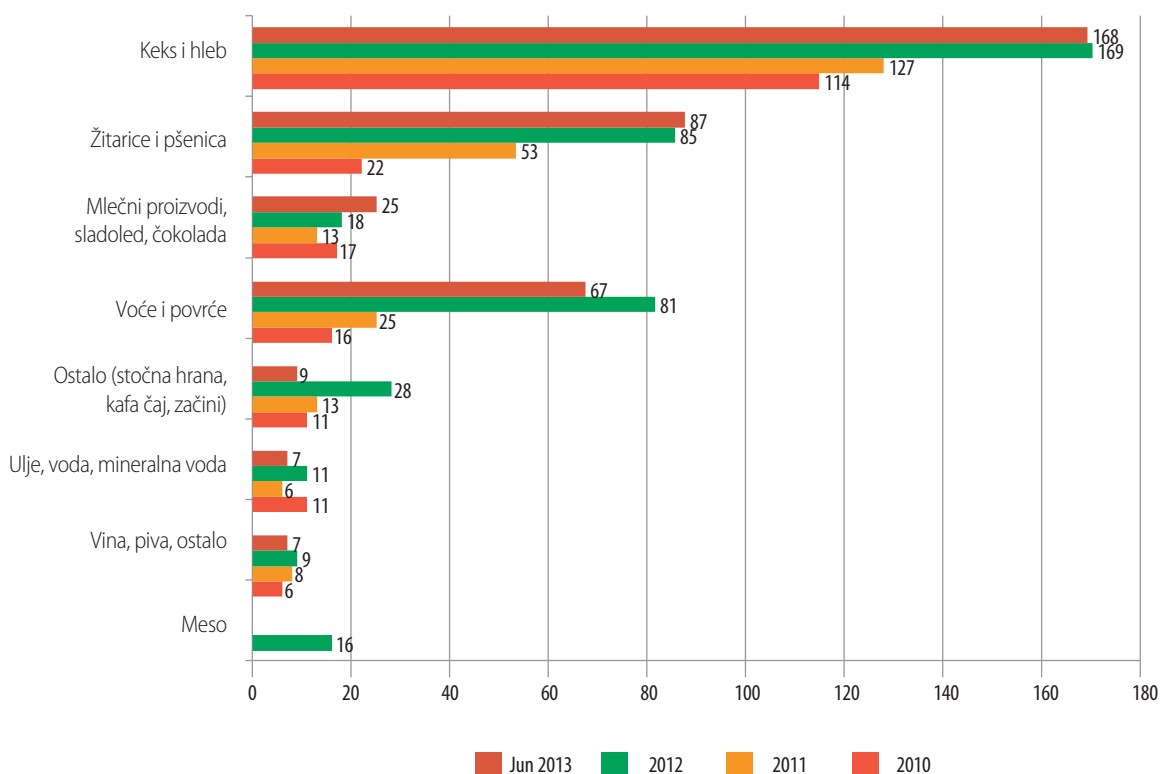
2. Osnovne karakteristike preduzeća i industrije

2.1. Veličina i sastav sektora

Industrija za preradu i pakovanje hrane na Kosovu je podeljena na sledeće pod sektore: povrće i voće, žitarice, dekorativne biljke i lekovito bilje, vinogradarstvo, meso i mlečne proizvode.

Podaci Agencije Kosova za registraciju preduzeća (Slika 1) ukazuju da je u proteklih tri godine u ovom sektoru registrovano 1,200 preduzeća, odn. 7% ukupno registrovanih preduzeća na Kosovu. Ipak, imajući u vidu da poljoprivredu karakteriše prisustvo najveće stope preduzeća iz domena sive industrije (Riinvest, 2009. god.), stvarni broj preduzeća koji posluju u sektoru bi mogao da bude i veći. Najčešći registrovana delatnost je proizvodnja hleba, svežeg peciva i torta i kolača (68%).

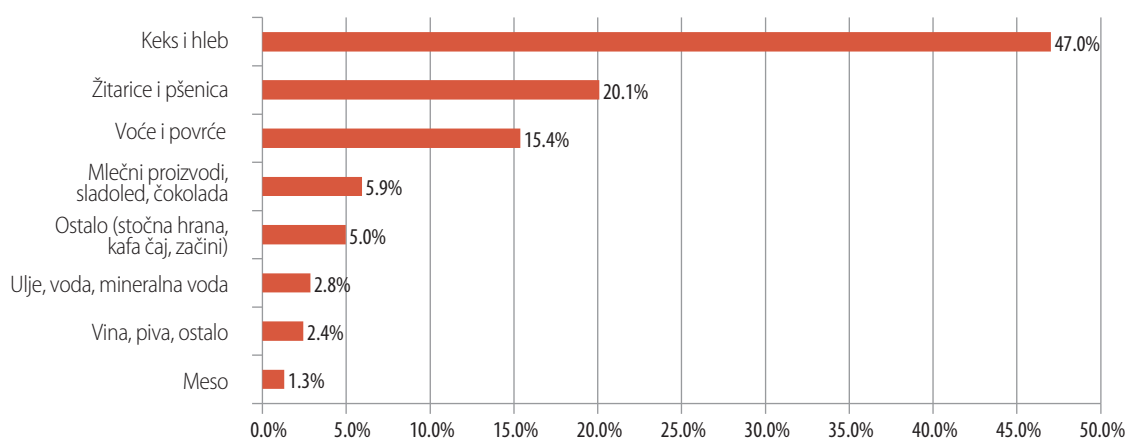
Slika 1: Broj registrovanih preduzeća između 2010. i 2013. godine

Izvor: Agencija Kosova za registraciju preduzeća, 2013

Što se tiče delatnih preduzeća, podaci Poreske uprave Kosova otkrivaju da 2012. godine bilo 816 delatnih preduzeća u ovom sektoru (Slika 2) od čega je više od 500 preduzeća (61%) delovalo u okviru pod sektora proizvodnje hleba, svežeg peciva i torta i kolača. Preduzeća koja se bave preradom žitarica i pšenica dominiraju 20,1% tržišta, dok obrada voća i povrća čini 15,4% tržišta. Delatna preduzeća pod sektora mlečnih proizvoda, sladoleda i prerade čokolade čine gotovo 6% tržišta, dok je ostatak preduzeća raspoređen u ostalim pod sektorima.

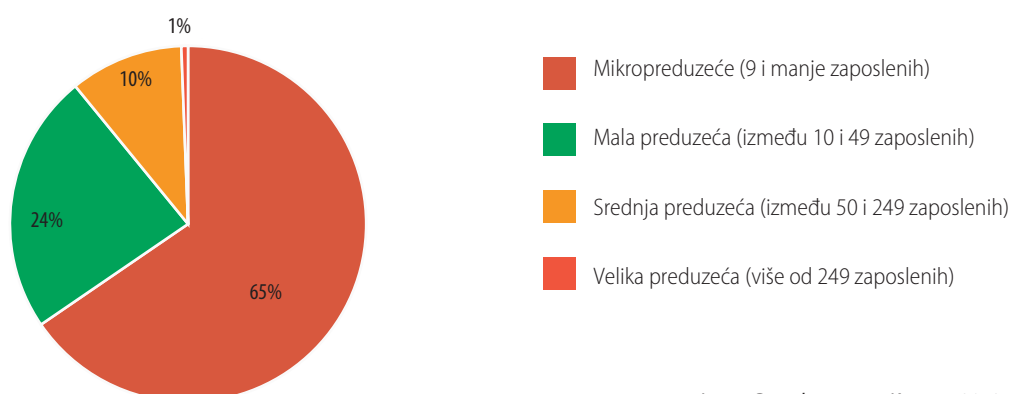
Slika 2: Distribucija preduzeća, podaci po glavnim delatnostima

Izvor: Poreska uprava Kosova, 2013. god.

Sektor za preradu i pakovanje hrane je uglavnom sastavljen od mikro preduzeća sa manje od devet zaposlenih (65%), slede mala preduzeća (zapošljavaju između 10 i 49 zaposlenih) (24%), dok 10% preduzeća čine srednja preduzeća (zapošljavaju između 50 i 249 lica) (Slika 3).

Slika 3: Distribucija preduzeća, podaci po veličini

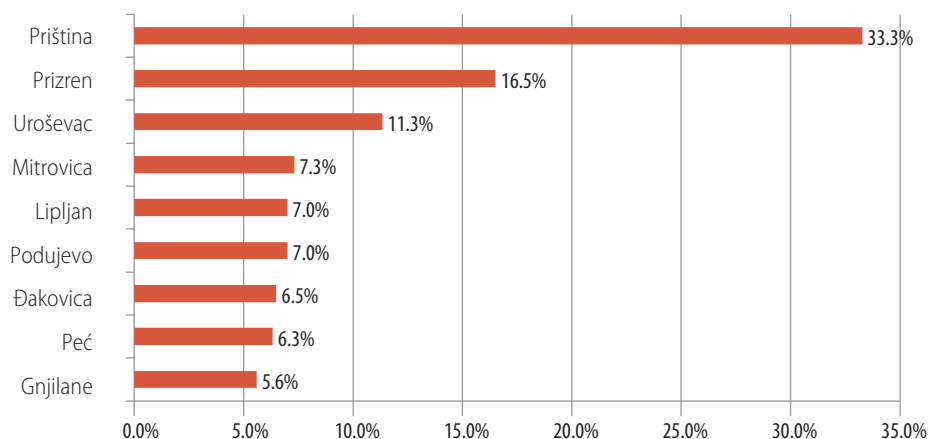

Izvor: Poreska uprava Kosova, 2013. god.

2.2. Distribucija po oblastima, vlasništvo i zakonska struktura preduzeća industrije za preradu i pakovanje hrane

Podaci Poreske uprave Kosova sa Slike 4 pokazuju da je većina preduzeća za preradu i pakovanje hrane koncentrisana u opštinama Priština (33%), Prizren (16,5%) i Uroševac (11,3%). Mitrovica, Lipljan, Podujevo, Đakovica i Peć su svaka domaćin oko 7% preduzeća za preradu i pakovanje hrane, dok se 5,6% preduzeća nalazi u Gnjilanu.

Slika 4: Distribucija preduzeća, podaci po oblastima

Izvor: Poreska uprava Kosova, 2013. god.

Ukupno 80% anketiranih preduzeća je izjavilo da se nalaze u vlasništvu pojedinaca, 9% su personalna društva, 8% društva sa ograničenom odgovornošću, dok je veoma mali broj preduzeća (manje od 1%) registrovan kao deoničarska preduzeća ili međunarodna preduzeća.

80% registrovano u svojstvu preduzeća u vlasništvu pojedinaca

Podaci otkrivaju da prosečna starosna dob glavnog vlasnika anketiranih preduzeća, koja se kreću u rasponu od 20 do 72 godina, iznosi 43 godine života. Rezultati pokazuju da 44% anketiranih vlasnika preduzeća imaju između 39 i 49 godina, dok je 26% vlasnika preduzeća starije od 50 godina. Vlasnici koji imaju između 29 i 39 godina vode 20% anketiranih preduzeća. Kao što se vidi na Tabeli 1, većina vlasnika pripadaju starosnoj grupi između 39 i 49 godina starosti.

94% vlasnika preduzeća su Albanci

Tabela 1: Prikaz vlasnika preduzeća, podaci po starosnoj dobi

Starosna dob vlasnika	Udeo u procentim
između 18 i 25 godina	10%
između 29 i 39 godina	20%
između 39 i 49 godina	44%
50 godina i stariji	26%

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Kao što se vidi u Tabeli 2 koja prikazuje konkretne procenete udela vlasnika preduzeća, oko 94% vlasnika preduzeća su kosovski Albanci, malo ispod 3% su pripadnici zajednice Roma, Aškalija i Egipćana, skoro 2% Turci i Bošnjaci, a malo ispod 1% Gorani. Rezultati ankete pokazuju da su 86% vlasnika preduzeća muškarci, što ukazuje na nizak procenat zastupljenost žena u tom sektoru.

Tabela 2: Prikaz vlasnika preduzeća, podaci po etničkoj pripadnosti

Etnička pripadnost	Udeo u procentima
Albanci	94%
Romi, Aškalije i Egipćani	3%
Turci	2%
Bosanci	2%
Gorani	1%

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Prvi dodatak: Profil preduzeća koje uspešno posluje na Kosovu

Preduzeće „Ask Foods“ koje se nalazi u neposrednoj blizini Gnjilana na Kosovu karakteriše moderna radna sredina i ažurirani objekti. Preduzeće je osnovano 2008. godine kao porodično preduzeće sa 146 hektara voćnjaka i predstavlja jedno od najvećih preduzeća za obradu voća i povrća na Kosovu koje je uložilo preko 3 miliona evra u fabričke mašine. Preduzeće je overeno sa ISO i HACCP standardima bezbednosti hrane. Fabrika je počela sa radom obradom voća i povrća vrhunskog kvaliteta 2008. godine. Sada je preduzeće povećalo proizvodnju pokretanjem tri nova brenda (Ask, Mams i Anna) pod okriljem preduzeća „Ask“. Preduzeće zapošljava preko 400 radnika u špicu sezone koja počinje krajem avgusta i početkom septembra i traje do početka novembra. Preduzeće „Ask Foods“ trajno zapošljava 112 radnika od kojih 80% čine žene. Iako je početni kapital preduzeća bio privatni (od vlasnika preduzeća), preduzeće Ask Foods je dobilo pomoć od međunarodnih organizacija koje rade na Kosovu.

Preduzeće koristi objekte najmodernije zaštite u cilju zaštite letine od tuče i sunca. Među voćnjacima preduzeća se nalaze jabuke, višnje, šljive i maline. Kako je preduzeće proširilo proizvodne kapacitete, morali su da obezbede dodatne količine koje su kupili od lokalnih poljoprivrednika.

Vlasnici preduzeća „Ask Foods“ su izjavili da je njihov životni san bio da postanu uspešni, ali susreću se sa poteškoćama u poslovnoj sredini na Kosovu gde porez na uložena sredstva predstavlja najveći problem.

Inoviranje preduzeća „Ask Foods“ se nalazi u dobroj mešavini marketinga. Plasiranjem visoko kvalitetnih proizvoda i postizanjem trgovačke marke kojoj se može verovati, preduzeće „Ask Foods“ je doseglo vrh tržišta na Kosovu kao prvo veliko preduzeće za preradu u ovoj industriji koje je nastalo nakon sukoba.

Položaj na tržištu, raznovrsnost proizvoda i konkurentne cene predstavljaju glavne konkurentne prednosti preduzeća „Ask Foods“. Preduzeće posvećuje posebnu pažnju očuvanju svežine i primenjuje tradicionalne recepte kako bi svojim proizvodima dali ukus „ručne izrade“. Među proizvode ovog preduzeća ubrajamo marmelade, džemove, slatka, kiseli kupus, krastavčiće, pečurke, cveklu, ljute papričice, paradajz sos i tradicionalni ajvar. Preduzeće „Ask Foods“ takođe proizvodi 100% prirodne sokove od raznih vrsta voća.

Preduzeće sarađuje sa preko 1,000 lokalnih poljoprivrednika preko ugovora koji rade direktno sa preduzećem. Prva zemlja izvoznica je Hrvatska, a izveli su oko 200 tona proizvoda u zemlje članice Evropske unije posle primene trgovinskih sklonosti. Sa godišnjim prometom od otprilike 2 miliona evra, preduzeće „Ask Foods“ takođe izvozi proizvode u druge zemlje, među koje ubrajamo Švajcarsku, Srbiju, Makedoniju, a uskoro planiraju da prošire izvoz na Austriju i Veliku Britaniju. U odnosu na druga preduzeća za preradu, preduzeće „Ask Foods“ je uložilo sredstva u marketing, a posebno u promovisanje proizvoda preko sajmovi na Kosovu i u inostranstvu, TV reklama, velikih reklamnih panela i kroz različite tipove sponzorstva.

Nakon povećanja prihoda od 20% u poslednjoj godini dana, kako bi dodatno olakšali izvoz, preduzeće planira da otvori predstavništvo u Albaniji i Velikoj Britaniji.

„Ask Foods“ je nagrađen 2012. godine kao super brend za region, kao izvoznik godine 2011. godine od strane Udruženja izvoznika, kao i izvoznik sa najboljim dizajnom među izvozniciima tokom proteklih godina. Preduzeće je uspešno da dominira domaće tržište u roku od sedam meseci time što ima najveći udeo potražnje. Njihov uspeh je dao nadu drugim domaćim proizvođačima i manjim preduzećima za preradu, ohrabrujući ih da se više angažuju u obradi voća i povrća.

Proizvod:
Prirodan Svež
Originalni recepti

Lokacije: Standovi
sa domaćim proiz-
vodima u supermarke-
tima Velikim gradovi-
ma na Kosovu

Cene: Razumne i
povoljne Dva
sub-brenda koja su
usmerena na različite
grupe kupaca

Promocija: Učešće
na domaćim i međun-
arodnim sajmovima
Članstvo u mnogim
udruženjima TV
reklame Reklame na
reklamnim panelima

3. Uložena sredstva i proizvodnja preduzeća odn. industrije

3.1. Uložena sredstva

Anketirana preduzeća su saopštila da uvoze 50% sirovina i repromaterijala kao što su materijal za pakovanje, žitarice, meso i sastojci za obradu povrća i voća. Sirovine se uglavnom uvoze iz Makedonije, Srbije i Turske. Prosečna količina uvezene sirovine se procenjuje na skoro

50% sirovina dolazi iz uvoza

64,000 evra po preduzeću, ali su ove cifre zasnovane na veličini preduzeća. Prosečna mesečna cena sirovina mikro preduzeća iznosi skoro 23,000 evra, svako malo i srednje preduzeće mesečno potroši prosečnih 50,000 evra, a velika preduzeća potroše više od prosečnih 70,000 evra (Tabela 3). Podaci o troškovima uložених sredstava pokazuju da prosečan udeo sirovina u ukupnim troškovima iznosi 79%, pri čemu velika preduzeća troše 37% ukupnih troškova na sirovine. Isplate plata čine oko prosečnih 7% ukupnih troškova, dok drugi preostali troškovi uložених sredstava čine 14%. Oko 75% preduzeća su izjavila da troše manje od 100 evra mesečno na troškove vodosnabdevanja, 300 evra na troškove električne energije i 400 evra na troškove goriva. Kao što se i očekivalo, vlada pozitivan odnos između troškova uložених sredstava i veličine preduzeća.

Tabela 3: Prosečni mesečni troškovi uložених sredstava, podaci izraženi u evrima i po veličini preduzeća

	Mikro preduzeće (9 i manje zaposlenih)	Mala preduzeća (između 10 i 49 zaposlenih)	Srednja preduzeća (između 50 i 249 zaposlenih)	Velika preduzeća (više od 249 zaposlenih)
Sirovine	23,911	51,725	53,681	74,821
Električna energija	320	1,977	5,625	10,000
Vodosnabdevanje	51	161	385	400
Gorivo	401	3,164	3,246	6,564
Isplata plata	250	1,750	6,250	10,000
Ostalo	403	2,629	950	1,000
Ukupno	25,336	61,406	70,137	102,785

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

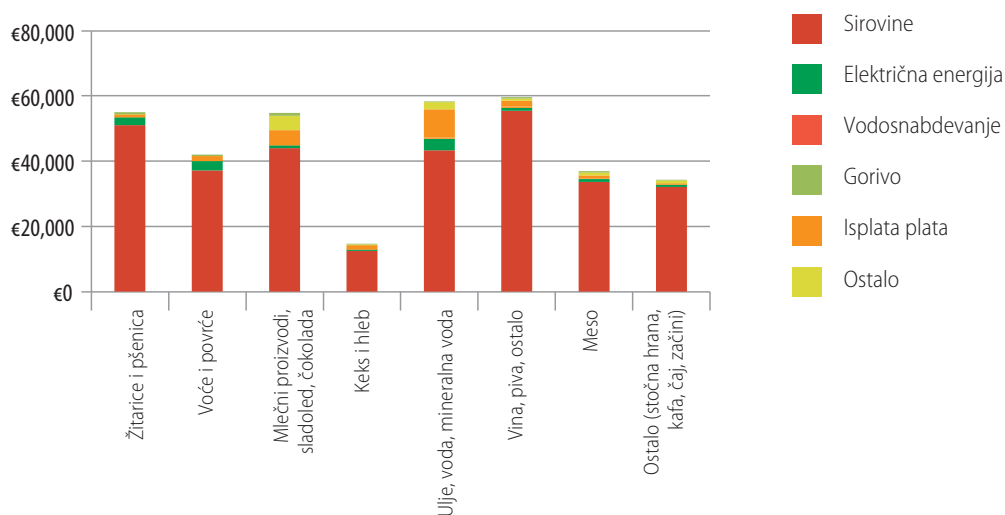
Podaci ankete pokazuju da preduzeća raspolažu sa više izvora sirovina i uložених sredstava. Oko 37% preduzeća proizvodi sve ili neke od sirovina. Preko 42% preduzeća kupuju sirovine od domaćih preduzeća, a 18% preduzeća uvozi sirovine. Podela podataka pokazuje da potonja preduzeća uvoze između 50% i 90% sirovina, dok druga polovina uvozi ispod 50% sirovina.

Tabela 4: Nabavka sirovina

Sirovine	Udeo preduzeća
Proizvodi sopstvene sirovine	37%
Kupuje na domaćem tržištu	42%
Uvozi	18%
Uvozi između 50 i 90%	9%
Uvozi ispod 50%	9%

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Ukoliko pogledamo mesečne troškove uložених sredstava u pod sektorima industrije, videćemo da sirovine najviše doprinose prosečnim mesečnim troškovima, posebno u pod sektorima vina, piva i žestokih alkoholnih pića (Slika 5).

Slika 5: Mesečni troškovi uložених sredstava, podaci po delatnosti preduzeća

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Podaci ankete pokazuju da za veliki broj pod sektora kao što su pod sektori mlečnih proizvoda, sladoleda i čokolade, ulja, vode i mineralne vode, isplata plata čini najveći deo troškova od 48,2% i 21,2%. Preduzeća u ovim pod sektorima su takođe izvestila da potroše relativno više na gorivo: i to 23,4% preduzeća za obradu mlečnih proizvoda, sladoleda i čokolade i 44,4% preduzeća ulja, vode i mineralne vode. U pogledu troškova vodosnabdevanja u čitavom sektoru, uglavnom preduzeća za obradu tekućina naprave najveći udeo troškova: preduzeća za preradu ulja, vode i mineralne vode imaju 30% ukupnih troškova uložених sredstava, preduzeća za proizvodnju vina, piva i druga preduzeća 24,5% ukupnih troškova uložених sredstava. Preduzeća za preradu ulja, vode i mineralne vode ponovo imaju najveći udeo u troškovima električne energije, a zatim voća i povrća sa 22,4% i žitarica i pšenice sa skoro 20% ovih troškova.

Tabela 5: Godišnji udeo ukupnih troškova uloženi sredstava, podaci po delatnosti preduzeća

	Sirovine	Električna energija	Vodosnabdevanje	Gorivo	Isplata plata	Ostalo
Žitarice i pšenica	16.5%	19.9%	3.6%	3.9%	0.7%	16.8%
Voće i povrće	12.0%	22.4%	4.6%	7.2%	0.4%	13.7%
Mlečni proizvodi, sladoled, čokolada	14.2%	7.0%	9.7%	23.3%	48.2%	22.9%
Keks i hleb	4.0%	3.3%	2.9%	7.0%	2.5%	6.1%
Ulje, voda, mineralna voda	14.0%	28.0%	29.1%	44.4%	21.2%	11.6%
Vina, piva, ostalo	18.0%	6.4%	24.5%	9.3%	7.0%	15.2%
Meso	10.9%	6.5%	6.5%	4.6%	11.5%	8.2%
Ostalo (stočna hrana, kafa, čaj, začini)	10.4%	6.6%	19.1%	0.4%	8.5%	5.5%

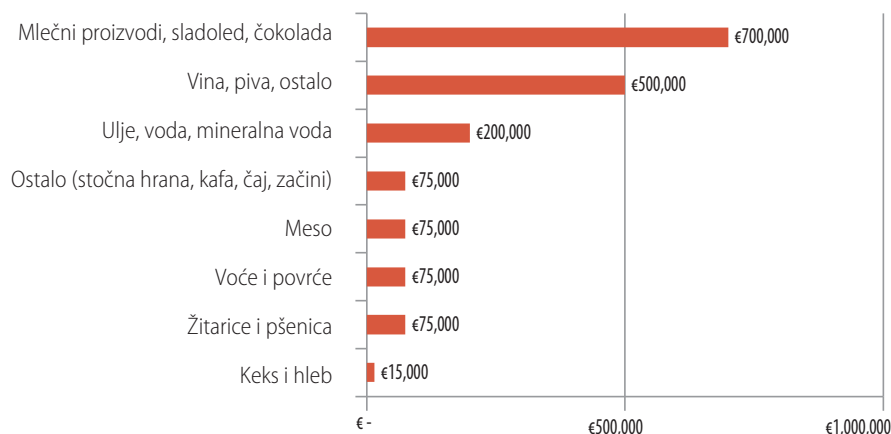
Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013.god.

3.2. Proizvodnja³

Podaci iz ankete pokazuju da oko 84% preduzeća plasira gotove proizvode, 18% repromaterijale, dok proizvodnja sirovina predstavlja primarnu delatnost za samo 9% preduzeća.⁴

Ako baziramo rezultate ankete na Harmonizovanom opisu i šiframa delatnosti robe⁵ (Četvrti dodatak), pokazuje se da pod sektor proizvodnje mleka ima najveću proizvodnju, slede proizvođači vina, piva, ulja, vode i mineralne vode (Slika 6). Iako proizvodnja keksa i hleba obuhvata većinu delatnosti u preduzećima ovog sektora, zbog malih proizvodnih kapaciteta, ovaj pod sektor ima najniži zabeleženi nivo proizvodnje. Pored toga, četiri sektora: žitarice i pšenica, voće i povrće, meso i ostali (stočna hrana, kafa, čaj i začini) prijavljuju isti prosek godišnje stope proizvodnje od oko 75,000 evra.

85% preduzeća nude trgovcima na veliko i malo gotove proizvode

Slika 6: Prosečna godišnja proizvodnja, podaci po kategoriji preduzeća

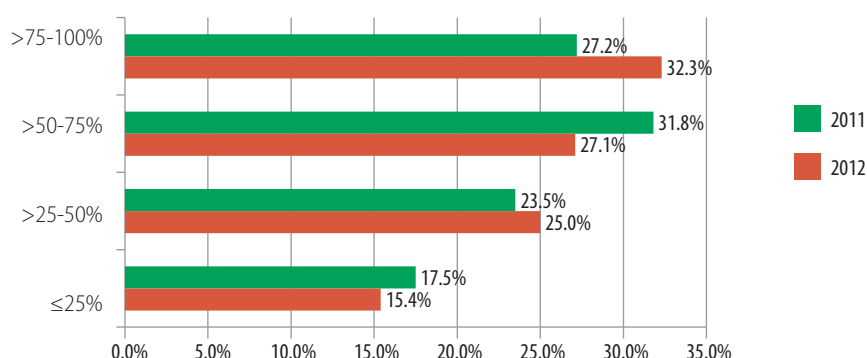
Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.Capacity

- 3 Preko 36% preduzeća je odbilo da odgovori na pitanja koja se odnose na proizvodnju u preduzećima, tako da je teško napraviti valorizaciju proizvodnje.
- 4 Nalazi pokazuju da preduzeća koje nude sirovine, takođe nude i repromaterijale i gotove proizvode.
- 5 Usklađeni opis roda i sistem šifra delatnosti, koji je takođe poznat kao Usklađeni sistem nomenklature tarifa je međunarodni standardni sistem imena i brojeva za klasifikaciju količine proizvoda koji je stupio na snagu 1988. godine, a koji je razvila i vodi Svetska carinska organizacija.

3.3. Nivo korišćenja kapaciteta

Petnaest odsto anketiranih preduzeća je odgovorilo da je prošle godine koristilo 100% kapaciteta. Poređenje preduzeća koja su prijavila korišćenje kapaciteta tokom 2011. i 2012. godine pokazuje da je procenat preduzeća koje koriste između 75 i 100% proizvodnih kapaciteta povećan sa 27,2% na 32,3%, dok je procenat onih koji koriste između 50 i 75% kapaciteta smanjen sa 31,8% na 27,1%. Treba primetiti da iako je 17,5% preduzeća prijavilo da su koristili manje od 25% kapaciteta tokom 2011. godine, 15,4% je koristilo ovaj nivo kapaciteta tokom 2012. godine (Slika 7).

Slika 7: Korišćenje kapaciteta preduzeća

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Prijavljeni nivo korišćenja kapaciteta varira kada se podaci podele po pod sektorima. Na primer, pod sektor mlečnih proizvoda je prijavio najviše korišćenje kapaciteta, zatim pod sektor vode, mineralne vode i ulja. Pored toga, razlike u korišćenju kapaciteta u preduzećima različitih veličina je takođe pomalo očigledno, jer srednja i velika preduzeća izveštavaju niže prosečno korišćenje kapaciteta (53%), kao što je prikazano na Tabeli 6.

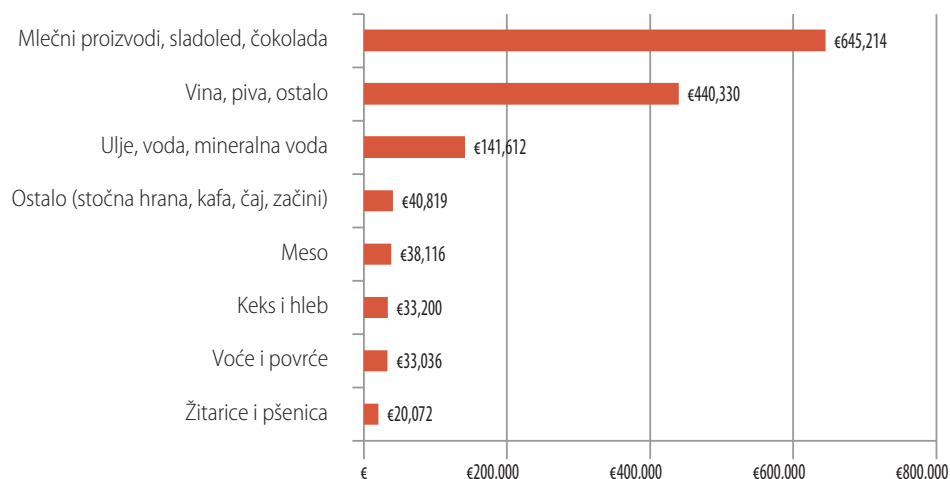
Tabela 6: Prosečan udeo korišćenja kapaciteta u pod sektorima, podaci po veličini preduzeća

Prosečan udeo odn. procenat korišćenja kapaciteta, podaci izraženi u procentima			
	Mikro preduzeća	Mala preduzeća	Srednja i velika preduzeća
Žitarice i pšenica	53%	55%	50%
Voće i povrće	56%	50%	45%
Mlečni proizvodi, sladoled, čokolada	70%	70%	65%
Keks i hleb	54%	52%	50%
Ulje, voda, mineralna voda	65%	66%	63%
Vina, piva, ostala žestoka pića	64%	60%	58
Meso	59%	50%	45%
Ostalo (stočna hrana, kafa, čaj, začini)	57%	55%	45%
Ukupno	60%	57%	53%

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Tokom 2012. godine, svako od preduzeća za proizvodnju mlečnih proizvoda, sladoleda i čokolade i ulja, vode i mineralne vode, kao i vina, piva i žestokih pića su prijavila dodatnu vrednost od oko 100,000 evra (Slika 8). Preduzeća za proizvodnju mlečnih proizvoda su ostvarila najveću dodatnu vrednost od skoro 700,000 evra. Dodatna vrednost se računa kao razlika između uložених sredstava i proizvodnje. Pošto se proizvodnja izražava u intervalima, u proračunima su korišćene srednje vrednosti.

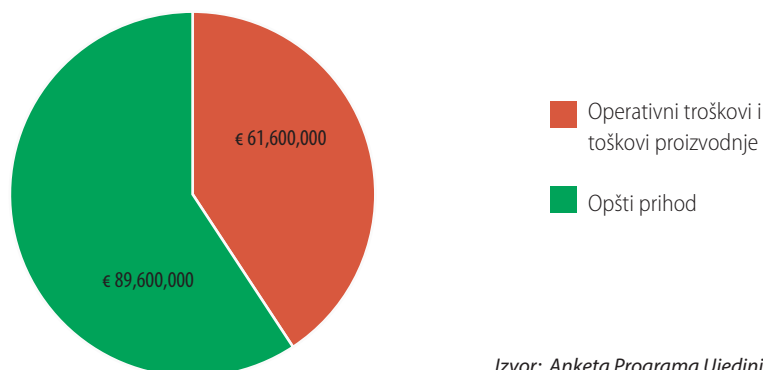
Slika 8: Dodatna vrednost

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Prijavljena ukupna proizvodnja i operativni troškovi dosežu oko 61 miliona evra u čitavom sektoru za preradu i pakovanje hrane. Preduzeća su prijavila operativne troškove u iznosu od 24 miliona evra, dok su troškovi proizvodnje iznosili 37 miliona evra. Pored toga, ukupan godišnji prihod preduzeća je dostigao 89 miliona evra po godini (Slika 9). Obračun odnosa intenziteta kapitala za 2012. godinu se procenjuje na 1,42 evra.⁶

Slika 9: Prihodi u odnosu na troškove

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

⁶ Ukupno procenjena aktiva 2012. godine od 20,333,296 evra je podeljena ukupnim brojem prodaja 2012. godine od 14,270,000 evra.

4. Tržišta, izvozi i prepreke za izvoz⁷

Tokom 2011. i 2012. godine, 25% preduzeća je prijavilo godišnje prihoda od 25.000 evra (Slika 10). Slika 10 u više detalja predstavlja proračun otprilike koliko preduzeća je zastupljeno u svakoj kategoriji prihoda. Ukupno 91 preduzeća je registrovano kao preduzeća za preradu mlečnih proizvoda, sladoleda i čokolade i spadaju u kategoriju godišnjih prihoda između 10,000 i 25,000 evra. Mnoge kategorije su označene sa nula što znači da računica nije pokrila nijedno preduzeće u tim grupama prihoda, međutim podaci ne moraju biti potpuno tačni. Broj preduzeća koji je prijavio prihode preko 50,000 evra je povećan za 4% u periodu između 2011. i 2012. godine sa 130 na 136 preduzeća. Prerada voća i povrća predstavlja pod sektor sa najvećim rastom.

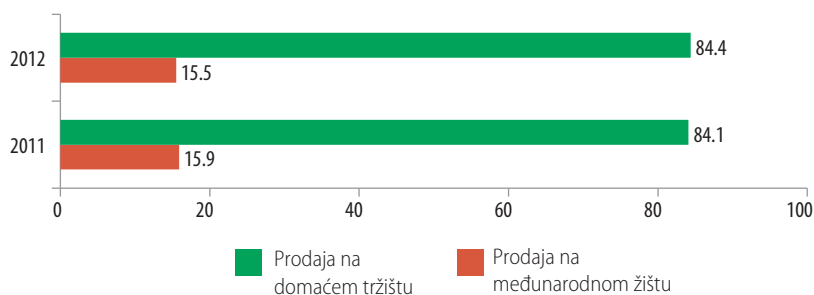
Slika 10: Prihodi, podaci prema glavnim delatnostima

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Rezultati ankete pokazuju da se preko 84% prodaje sektora za preradu i pakovanje hrane ostvaruje na domaćem tržištu i malo preko 15% na međunarodnom tržištu. Na osnovu podataka prikupljenih u protekle dve godine, rezultati ankete koji su predstavljeni na Slici 11 otkrivaju da je procenat domaće i međunarodne prodaje ostao gotovo nepromenjen između 2011. i 2012. godine.

Slika 11: Domaća prodaja naspram međunarodne

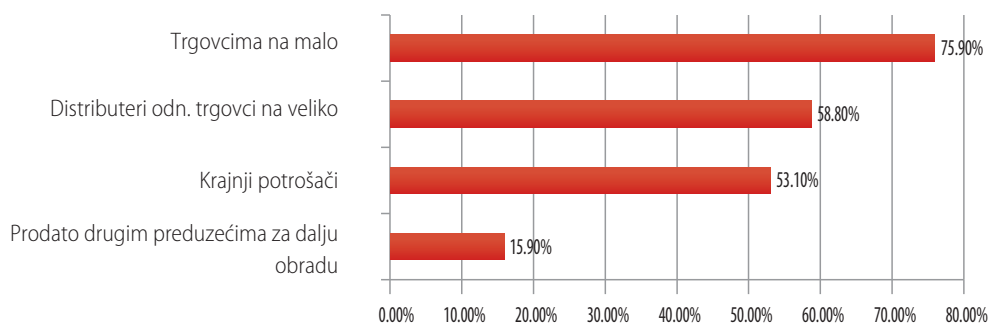

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

⁷ U opštem smislu, velika poljoprivredna preduzeća za preradu su društvena preduzeća koja kupuju sirovinu od poljoprivrednika ili iz uvoza. Poljoprivrednici su obično vlasnici malih parcela zemlje ispod 1,5 hektara (Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja, 2012. god.) pa im je stoga teško da proizvode velike količine. Pojavila su se mnoga nova preduzeća, ali je većina prerađivača još uvek mala i ne obuhvata sve potrebe domaćeg tržišta.....

Više od tri četvrtine anketiranih preduzeća (76%) je prijavilo da prodaju proizvode trgovcima na malo, više od polovine ovih preduzeća (59%) je prijavilo da prodaju proizvode distributerima odn. trgovcima na veliko, dok 53% preduzeća prodaje svoje proizvode krajnjim potrošačima. Skoro 16% preduzeća prodaje drugim preduzećima za dalju obradu. Podaci istraživanja takođe pokazuju da 20% preduzeća prodaju isključivo krajnjim potrošačima.

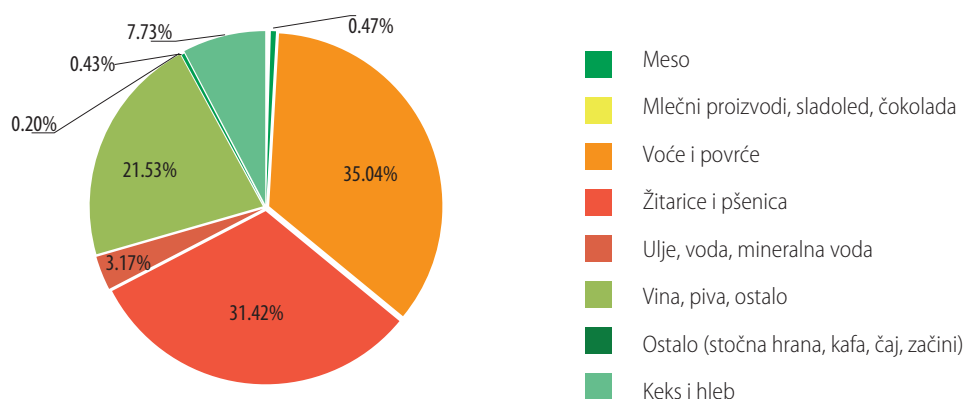
Slika 12: Podela prodaje, podaci po kanalima za distribuciju

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Prema podacima izveštaja Evropske komisije „Trgovina robom sa Kosovom“, trgovinski deficit poljoprivrednog sektora na Kosovu je iznosio 524 miliona evra 2013. godine. Podaci Carina Kosova (2012. god.) pokazuje da je ukupna količina izvoza voća i povrća iznosila 10,1 miliona evra (35%)⁸, žitarica i pšenice 9 miliona evra (31,4%), izvoz vina,⁹ piva i drugih fermentiranih pića je dosegao 6,2 miliona evra (21,5%), dok je izvoz ostalih pod sektora iznosio 1,2 miliona evra (4,3%) (Slika 13).

Slika 13: Pregled izvoza po pod sektoru

Izvor: Carine Kosova, 2013. god.

- 8 Ukupan prihod od prodaje za pod sektor prerade voća i povrća je iznosio 119,6 miliona evra tokom 2012. godine, što je dodalo do 2,5% u bruto domaći proizvod. Trgovinski bilans je 2011. godine bio procenjen na 17 miliona evra, a prerađivači su koristili samo 50% kapaciteta. Prosečni prinos za povrće je 14 tona po hektaru (Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja, 2009. god.) manje od prinosa Makedonije koja ima 20 tona po hektaru („Uložite u Makedoniju“, 2010. god.). Prinos voća po hektaru iznosi oko 15 tona po hektaru (Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja, 2009. god.), dok je prinos po hektaru u Makedoniji duplo veći („Uložite u Makedoniju“, 2010. god.). Poređenje sa Makedonijom se donosi na osnovu sličnosti u klimi, geografskom položaju u svojstvu kontinentalne zemlje, veličine i stanovništva.
- 9 Uvoz vina iznosi oko 412,355 litara, ali vrednost tog uvoza nadmašuje 2 miliona evra zbog visoke cene uvoza (Riinvest, 2010. god.). Na Kosovu postoji 17 licenciranih preduzeća za preradu sa oko 200 redovnih zaposlenih. Procenjuje se da postoji 5,000 poljoprivrednika grožđa koji posluju u Orahovcu. (NgaRahoveci.com, 2013. god.).

Drugi dodatak: Slobodna trgovina

- ✓ Kosovo je potpisnik Centralnoevropskog sporazuma o slobodnoj trgovini i uživa autonomne trgovinske sklonosti sa Evropskom unijom
- ✓ Kosovo ima opštu jedinstvenu poresku stopu od 10% na proizvode iz uvoza i 0% na proizvode za izvoz
- ✓ Kosovo ima koristi od opšteg sistema sklonosti sa Sjedinjenim Američkim Državama (uključuje bescarinski izvoz mnogi poljoprivrednih proizvoda)
- ✓ Sporazum o slobodnoj trgovini sa Turskom
- ✓ Trgovinske prednosti sa Japanom i Norveškom, sa nekoliko ograničenja. (CEFTA, 2013. god.)

Treći dodatak: Izvozni postupak

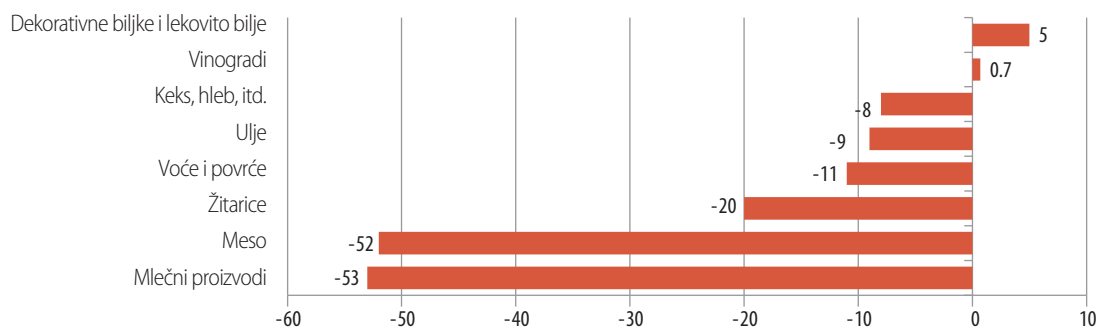
Dokumentacija koja je potrebna za izvoz prerađene hrane sadrži:

- ✓ Jedinstveni administrativni dokument,
- ✓ Faktura,
- ✓ Uverenje o poreklu ili formular EUR 1.

Poslednja tačka uključuje fitosanitarno ili veterinarsko uverenje (ako se radi o proizvodu od mesa), uključujući i povrdu HAACAP i ISO standarda na vrstu proizvoda i destinacijsko tržište. Zemlja uvoznica postavlja većinu kriterijuma za izvoz (Carine Kosova, 2013. god.).

Podela industrije po HS šiframa delatnosti baze podataka Carina Kosova pokazuje da su samo dva pod sektora imala pozitivan trgovinski bilans 2012. godine i to dekorativne biljke i lekovito bilje (od 5 miliona evra), kao i sektor vina (od 0,7 miliona evra). Sektori mesa, mlečnih proizvoda, kao i voća i povrća karakteriše negativni trgovinski bilans, a listom predvodi sektor za preradu mlečnih proizvoda sa negativnim bilansom od 53 miliona evra (Slika 14).¹⁰ Sektor mesa je imao ukupni negativni trgovinski bilans od 52 miliona evra. Oko 20 miliona evra ovog negativnog trgovinskog bilansa se sastoji od uvoza prerađenog mesa, a ostatak čini sveže meso koje je spremno za obradu. Pod sektor za preradu voća i povrća ima negativan trgovinski bilans od 11 miliona evra, ulja se približavaju negativnom trgovinskom balansu od 9 miliona evra, a pod sektor proizvodnje kekisa, hleba, itd., minus 8 miliona evra.

Slika 14: Trgovinski bilans sektora, podaci izraženi u evrima

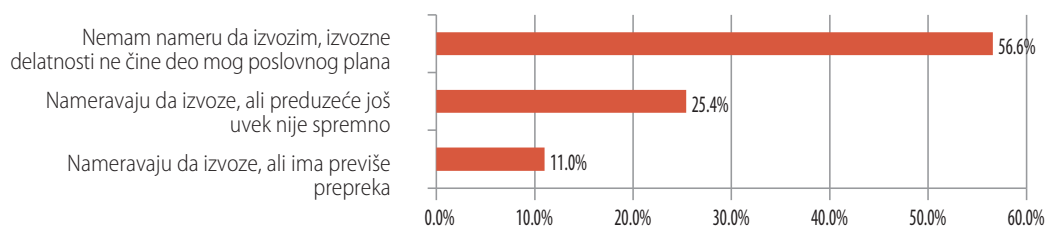

Izvor: Carine Kosova, 2013. god.

¹⁰ Sektor za preradu mesa doprinosi 5,2% bruto domaćeg proizvoda ili otprilike 243 miliona evra. Skoro 90% obrađenog mesa se uvozi: uvoz svežeg, hladnog i zamrznutog mesa se procenjuje na 50 miliona evra, a uvoz prerađenog mesa od 20 miliona evra (IPAK, 2008. god.). Trenutno prerađivači koriste samo 20% kapaciteta (Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja, 2009. god.). Nema izvoza mesa zbog slabog snabdevanja. Trenutno, primarne grane za obradu stoke, kao što su objekti, farme krava i ovaca su neadekvatne i kombinovane kako bi se obezbedila proizvodnja mlečnih proizvoda i proizvoda od mesa. Slična priča prati brojere (proizvodnja i prerada živine i jaja).

Kada su upitani zašto ne izvoze, više od polovine anketiranih preduzeća je izjavilo da izvoz „ne čini deo [njihovog] poslovnog plana“, dok je ostatak ispitanika podeljen između onih koji „nameravaju da izvoze, ali nisu spremni“, i onih koji smatraju da postoji „previše prepreka za izvoz“ (Slika 15).

Slika 15: Razlozi za neobavljanje izvoznim delatnostima

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

U proseku, prodaja na stranom tržištu u delu ukupne prodaje se procenjuje na 15% po preduzeću. Tipična izvozna roba i usluge uključuju gotove proizvode (oko 80%), repromaterijale (oko 10%) i sirovine (30%). Uobičajeni kupci ovih proizvoda su distributeri i krajnji potrošači, dok samo nekoliko preduzeća izvozi robu za dalju obradu ili direktno trgovcima na malo. Anketirana preduzeća su izjavila da je stopa njihovih izvoza bila najviša 2012. godine kada je 16,7% ovih preduzeća obavljalo delatnosti izvoza. Na osnovu podataka, izvoz je iznosio oko 27 miliona evra 2012. godine u odnosu na oko 22 miliona evra 2011. godine. Prema rezultatima istraživanja, izvoz prerađene hrane je povećan za 50% u poslednje tri godine (između 2011. i 2013. godine). Glavna izvozna tržišta su rangirana na sledeći način:

- ✓ Albanija,
- ✓ Makedonija,
- ✓ Srbija,
- ✓ Crna Gora,
- ✓ Hrvatska,
- ✓ Nemačka,
- ✓ Italija,
- ✓ nekoliko zemalja Bliskog istoka.

49% povećanja u izvozu

Promene u ukupnom izvozu sektora i prosečnom izvozu preduzeća u periodu između 2010. i 2012. su predstavljene na sledećoj tabeli (Tabela 7). Upoređivanje podataka za 2010. godinu sa podacima iz 2012. godine, pokazuje da je ukupan izvoz sektora povećan za 27%, dok je prosečan izvoz preduzeća povećan za 42%.

Tabela 7: Ukupan i prosečan izvoz

	Ukupno u evrima	Prosečno u evrima
2010. god.	21,721,964	193,946
2011. god.	22,847,079	226,209
2012. god.	27,607,510	275,680

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Na pitanje o glavnim preprekama za izvoz¹¹, preduzeća su odgovorila da smatraju da nedostatak finansijskih sredstava, kao i politički odnosi sa zemljama uvoznicama predstavljaju najveće smetnje (Tabela 8).

Tabela 8: Prepreke za izvoz

Prepreka:	Prosečan rang:
Nedostatak finansijskih sredstava	8
Politički odnosi sa zemljom uvoznicom	8
Visoki troškovi bankarskih garancija	6
Carinski postupak	6
Neefikasnost carinskih agenata	4
Neefikasnost carina zemalja uvoznica	3
Troškovi prevoza	2
Visoki zahtevi međunarodnih standarda kvaliteta	2
Ograničene mogućnosti za stvaranje kontakata	2
Infrastruktura u zemlji uvoznici odn. zemlji provoza	2

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Pored, ispitanici smatraju da naredni interni atributi preduzeća predstavljaju smetnje za izvoz (Tabela 9):

Tabela 9: Interne prepreke za izvoz

Prepreka:	Rang:
Nemogućnost sprovođenja obuke radnika	5
Neefikasna struktura uprave	3
Manjak znanja o plasmanu proizvoda	3
Nedostatak spremnosti vlasnika da se proširi	2
Manjak znanja o stvaranju odnosa sa stranim kupcima	2
Nemogućnost ispunjavanja uslova za međunarodnu sertifikaciju	1

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

11 Kategorizacija skale: 0 - nije prepreka, 10 - velika prepreka.

5. Zaposlenje, ljudski kapaciteti i razvoj radne snage u preduzećima odn. industriji

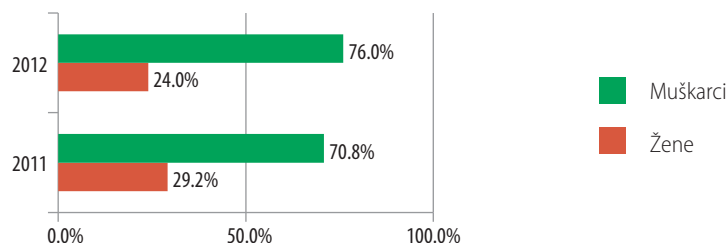
5.1. Radnici industrije

Proračuni koji su izvedeni na osnovu podataka ankete pokazuju da je 2012. godine ukupan broj zaposlenih u sektoru povećan za 31%. Oko 20% preduzeća sektora za preradu i pakovanje hrane je izjavilo da imaju samo dva zaposlena, 14% zapošljava troje ljudi, a 13% ima četiri zaposlena.

**31% povećanja
u ukupnom broju
zaposlenih**

Žene su činile 29% svih zaposlenih lica u sektoru 2011. godine, dok je 2012. godine taj broj pala na 24% (Slika 16). Pored toga, 6,4% preduzeća je izjavilo da uopšte nema žena među radnom snagom.

Slika 16: Prikaz radnika industrije, podaci po rodu

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Podaci o vrsti zapošljavanja takođe otkrivaju tipična scenarija za zapošljavanje prema veličini preduzeća. Mikro i mala preduzeća zapošljavaju samo 10% osoblja sa punim radnim vremenom, 90% osoblja radi sezonski. Srednja preduzeća otkrivaju da 40% zaposlenih radi puno radno vreme, 10% je zaposleno honorarno, 40% je zaposleno sezonski. Velika preduzeća izjavljuju da 60% zaposlenih rade puno radno vreme, 20% honorarno i 20% sezonski. (Tabela 10).

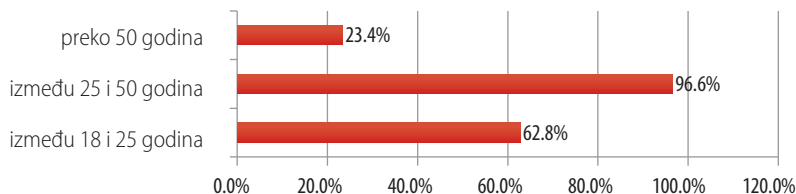
Tabela 10: Prosečan scenario zapošljavanja u preduzećima, podaci po veličini preduzeća

Veličina preduzeća			
Zapošljavanje	Mikro i mala preduzeća	Srednja preduzeća	Velika preduzeća
Puno radno vreme	10%	40%	60%
Honorarno	0	10%	20%
Sezonski	90%	40%	20%

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Što se tiče starosne dobi zaposlenih, podaci pokazuju da većina zaposlenih ima između 25 i 50 godina života. Preko 96% preduzeća je izjavilo da zapošljavaju osoblje između 25 i 50 godina života, 62% preduzeća zapošljava mlade između 18 i 25 godina života, a 23% preduzeća zapošljava lica starija od 50 godina (Slika 17).

Slika 17: Prikaz radnika po starosnoj strukturi

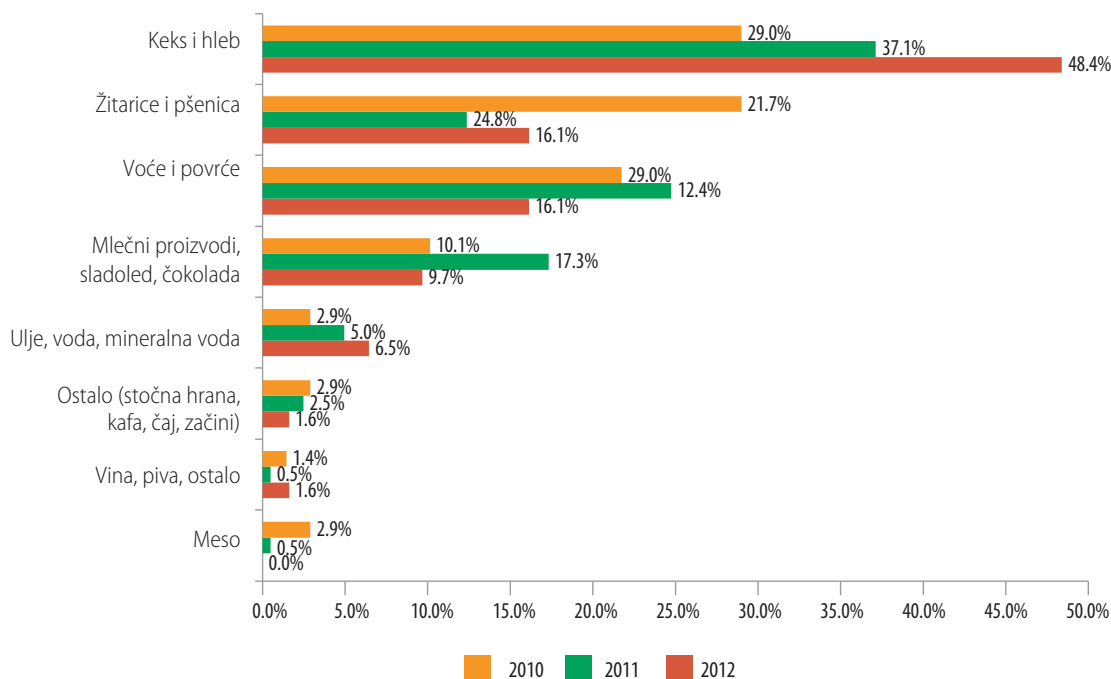

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

5.2. Rast preduzeća po broju zaposlenih

Između 2010. i 2013. godine, preduzeća su doživela prosečan rast od 50% (u rasponu od 30% do 50% u zavisnosti od pod sektora) do čega je verovatno došlo pod uticajem broja nedavno registrovanih preduzeća na tržištu od 2010. godine. Podaci po HS šifri delatnosti pokazuju da je pod sektor prerade voća i povrća doživeo najveći rast tokom ovog perioda u pogledu broja zaposlenih radnika (Slika 18).

Slika 18: Rast preduzeća, podaci po broju zaposlenih

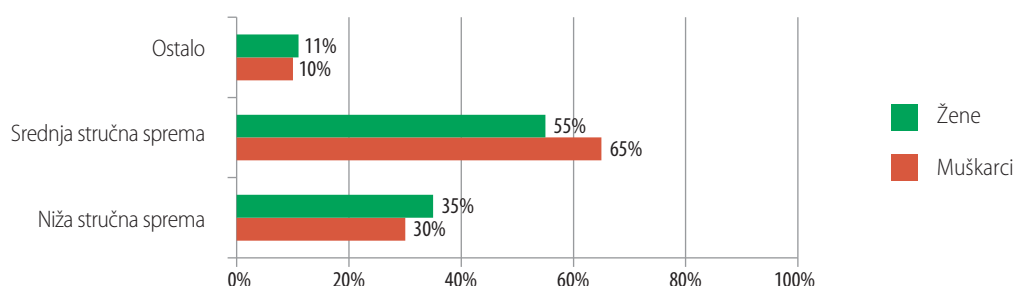
Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

5.3. Prosečna plata i nivo obrazovanja zaposlenih

Rezultati ankete ukazuju da prosečna mesečna plata u sektoru iznosi 290 evra, što ukazuje na smanjenje od 5,2% od 2010. godine (Riinvest, 2010. god.). Anketa pokazuje da plate variraju između 200 i 400 evra, pri čemu su plate sezonskih radnica niže od 200 evra. U preduzećima čiji su zaposleni obrazovaniji, prosečna plata se povećavala na preko 500 mesečno i za muške i ženske zaposlene.

U školskoj spremi muškaraca i žena zaposlenih u ovom sektoru (Slika 19) postoji paritet. Trideset pet odsto žena poseduje nižu stručnu spremu, 55% srednju stručnu spremu, dok 11% žena ima druge nivoe obrazovanja. Nivo obrazovanja muškaraca je sledeći: 20% poseduje nižu stručnu spremu, 65% srednju stručnu spremu i samo 10% višu i visoku stručnu spremu.

Slika 19: Prikaz nivoa obrazovanja, podaci po rodu

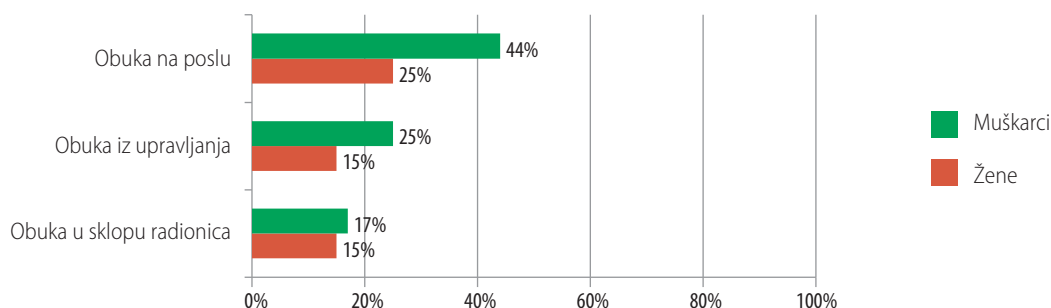

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Podaci ankete pokazuju da veća preduzeća zapošljavaju veći broj visoko obrazovanih lica, kao i da pružaju više obuke u sedištu preduzeća zaposlenima u odnosu na preduzeća drugih veličina. Preduzeća nude više obuke muškarcima nego ženama. Oko 55% žena prima obuku u odnosu na 86% muškaraca (Slika 20). Preduzeća koja nude obuku nude takvu obuku 44% muškarcima i samo u oko 25% slučajeva ženama. Rodne razlike su očigledne u pružanju upravnčkih, prezentacijskih i obuka u upravljanju vremenom: 25% ovakvih obuka je ponuđeno muškarcima, 15% ženama. Rodne razlike su manje evidentne tokom organizovanih radionica: 17% preduzeća je izvestilo da su ponudili obuke muškarcima i 15% ženama (Slika 20).

Manje obuke iz upravnčkih poslova se nudi ženama nego muškarcima

Slika 20: Prikaz ponuđenih obuka, podaci po rodu

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Što se tiče viših škola za stručnjake sektora, Univerzitet u Prištini nudi specijalizacije u oblasti poljoprivrede, agropivrede, zaštite biljaka, nauka o voćnjacima, povrtarskim usevima, voćarstvu i vinogradarstvu. Prosečan broj upisanih studenata iznosi 90 po godini studija. Godišnje školu završi između 50 i 70 maturanata. Na žalost, ne postoje specijalni programi iz prerade i pakovanja hrane. Uprkos dostupnosti navedenih programa, rezultati ankete pokazuju da 35% preduzeća veruju da u sektoru vlada značajan manjak kvalifikovanih radnika. Međutim, drugih 35% preduzeća veruje da je to tek donekle tačno.

Više od polovine anketiranih preduzeća veruje ili donekle veruje da su kvalifikovani radnici skupi i da industriji fale maturanti koji su pogodni za rad u industriji. Pored toga, ispitanici smatraju da rukovaoci mašina, stručnjaci iz oblasti poljoprivrede, prehrambeni tehnolozi (posebno „tehnolozi prerade mesa“) predstavljaju tri profesije sa kojima je industrija u deficitu, iako su veoma tražene i važne.

**Kvalifikovani
radnici su preskupi**

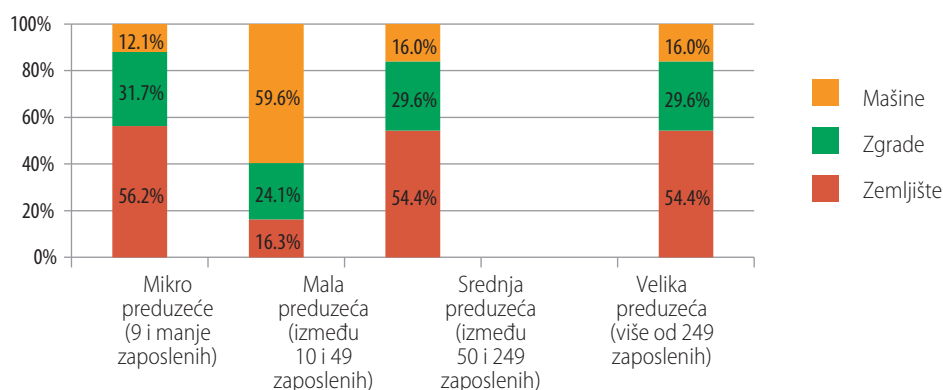
Box 4: Propisi tržišta rada

Kosovo ima veoma fleksibilno tržište rada, niske poreze i prilagodljivo je u pogledu zapošljavanja i otpuštanja radnika. Sistem stope poreza na dohodak fizičkih lica na Kosovu se ubraja u red progresivnog poreskog sistema i kreće se između 0 i 10%. Pored toga, poslodavac plaća samo 5% penzionih doprinosa od ukupne zarade (dodatnih 5% plate plaća radnik). Minimalna plata na Kosovu je uvedena 2011. godine i iznosi 170 evra ili 130 evra za osobe starije dobi ispod 35 godina života. Od 2011. godine, radni odnosi su regulisani Zakonom 03/L-212 o radu koji se oslanja na konvencije Međunarodne organizacije rada, pravne regulative Evropske unije, kao i osnovne principe slobodnog tržišta rada i privrede. Od 2013. godine, zaštita zdravlja i bezbednost na radu su regulisani Zakonom 04/L-161 o zaštiti zdravlja i bezbednosti na radu.

6. Ulaganja i tehnološki nivo preduzeća odn. Industrije

Većina preduzeća koja posluju u sektoru za preradu i pakovanje hrane je proglasila da poseduje većinu poslovnih sredstava (Slika 20). Oko 60% preduzeća je izjavilo da poseduje zemljište, 63,4% poseduje zgrade i 75,9% sopstvenu mehanizaciju. Mikro preduzeća su izvestila da je vrednost tehnologije porasla za 15% između 2011. i 2012. godine, dok je vrednost tehnologije malih preduzeća povećana za 40% u istom periodu zbog čega su postali konkurentniji na tržištu.

Slika 20: Vrednost imovine, podaci po veličini preduzeća

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Štaviše, rezultati ankete pokazuju značajan porast vrednosti imovine tokom 2012. godine. Između 2011. i 2012. godine, kombinovana procenjena vrednost mehanizacije, zgrada i opreme je povećana za 40%, dok je vrednost zemljišta ostala nepromenjena. U proseku, preduzeća su prijavila procenjenu vrednost od 50,000 evra za zemljište tokom 2011. i 2012. godine. Tokom 2012. godine, vrednost zgrada je procenjena na 50,000 evra u odnosu na samo 20,000 evra koliko je iznosila 2011. godine. Prosečna vrednost mašina je procenjena na 15,000 evra 2012. godine.

Tabela 11 pokazuje da je samo 20% preduzeća prijavilo da su ulagali u razvoj novih proizvoda (10,000 evra u proseku) 2012. godine, a da je 10% (9,4 miliona evra) došlo od doznaka iz dijaspor. Oko 20% preduzeća je uložilo u označavanje i pakovanje, kao i sertifikaciju i proces opšte dokumentacije (pripremu plana poslovanja, trgovačke marke, overe ISO standarda, overe HACCP i analizu proizvoda u Poljoprivrednom institutu Peć). Prijavljeno je da je prosečan iznos ulaganja iznosio 10,000 evra.

Tabela 11: Procenjena vrednost ulaganja u proizvode

Vrsta ulaganja	Prosečna vrednost	Procenat prosečnog ukupnog ulaganja u proizvode
Ažuriranje proizvoda	10,000 evra	20%
Mašine	10,000 evra	20%
Marketing i promocija	10,000 evra	20%

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Što se tiče istraživanja, razvoja i inovacija tokom 2012. godine, oko 20% ukupnog broja preduzeća je izjavilo da su ulagali u unapređenje proizvodnje ili poboljšanje postojećih proizvodnih kapaciteta i marketinga, kao što je prikazano u prethodnom odeljku. Velika preduzeća su izjavila da su uložili prosečnih 60% ukupnog fonda za ulaganja u mašine, 20% u unapređenje proizvoda i 20% u marketing i promociju. Preduzeća koje su ulagala u etiketiranje tvrde da su njihova ulaganja uglavnom bila usmerena na troškove štampanja, a manje na dizajn etiketa.

Peti dodatak: Industrijska svojina i patentiranje na Kosovu

Osamdeset i šest odsto anketiranih preduzeća je prijavilo da raspolažu registrovanim patentom. U registrovanju patenata je došlo do skoka tokom 2000. godine kada je Odeljenje za patente ponovo počelo sa radom na Kosovu. Mali ideo preduzeća (15%) smatra da proces registracije patenta ometa njihov poslovni razvoj i da je glavni problem u trajanju procesa registracije patenta. Ovo se ne odnosi na preduzeća koja svoju delatnost obavljaju unutar zemlje, ali predstavlja prepreku u radu preduzećima koja uglavnom zavise od izvoza, i kao najveći problem je navedeno vreme protrebno za procedure koje se odnose na registraciju. Međutim, problemi samom poslovanju su nepostojeci, jer Agencija za patentiranje obezbeđuje privremenu dokumentaciju koja omogućava preduzećima da funkcionišu dok čekaju na konačnu registraciju brendova odn. patenta. Međutim, kada je u pitanju izvoz proizvoda, ovaj proces može izazvati probleme pošto preduzeća zemalja uvoznica ne prihvataju privremenu papirologiju izdatu na Kosovu. Dalja analiza podataka pokazuje da 15% preduzeća veruje da industrijska svojina i patentiranje predstavljaju prepreke za njihovo poslovanje, ali da je lako zaključiti da postoji zajednička zabluda o tome od čega se sastoji zakon o industrijskoj svojini i patentima. Pedeset pet odsto ispitanika je izjavilo da „Nema mesta na kojem može da se vrši patentiranje proizvoda“, „Ne znam gde da patentiram svoj proizvod“ i „Ne kvalifikujem se za takva pitanja“.

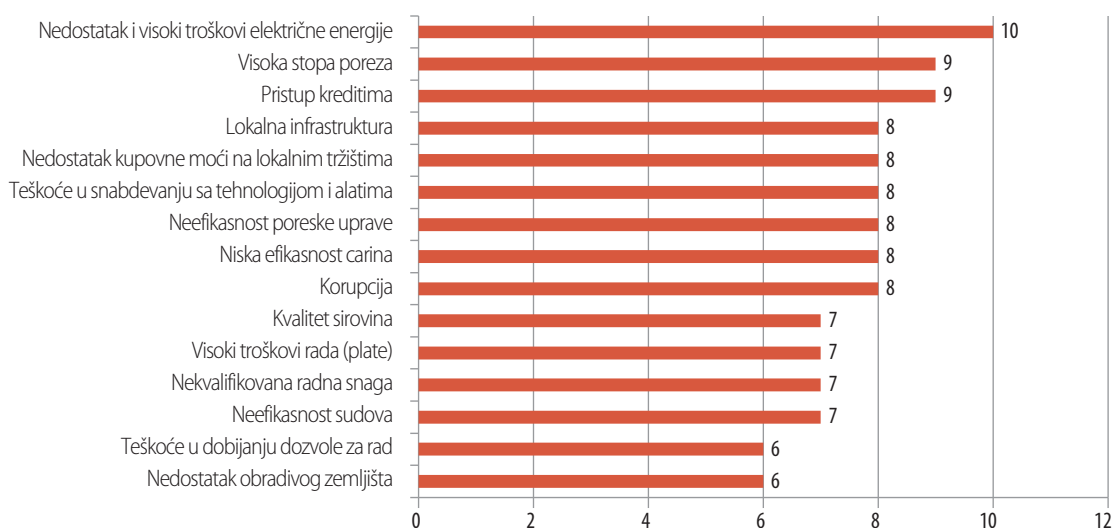
7. Poslovno okruženje

7.1. Stavovi o preprekama za poslovni razvoj

Podaci iz ankete su korišćeni u računanju glavnih prepreka za poslovno okruženje pri čemu je korišćen rejting od 0 do 10 (0 označava da tema ne predstavlja prepreku, a 10 da predstavlja veliku prepreku). Ispitanici su ocenili sledeće prepreke za poslovno okruženje kao glavne koje ih ometaju u poslovanju: (1) nedostatak i visoki troškovi električne energije, (2) visoka stopa poreza, (3) pristup kreditima, (4) korupcija, (5) nedostatak kupovne moći na lokalnim tržištima, (6) neefikasnost Poreske uprave Kosova i (7) neefikasnost sudova.

Nedostatak kvalifikovanih radnika, nedostatak maturanata stručnih škola i visoki troškovi kvalifikovanih radnika su ubrojane u tri interne prepreke. Većina preduzeća je izvestila da sektor manjka rukovaoce mašina i prehrambene tehnologije, a tvrdi se da su stručnjaci iz oblasti konsultantskih usluga za poljoprivredu najskuplji.

Slika 22: Prepreke za poslovanje

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Subvencije se uglavnom pružaju putem direktnog plaćanja, izdavanjem bespovratnih sredstava za ulaganja i kapitalnih ulaganja. Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja je 2012. godine podelilo 3 miliona evra subvencija za sektor za preradu hrane (sektor za pakovanje hrane nije uključen) što je dovelo do toga da su preduzeća uložila 5,1 miliona evra u sektor. Broj podržanih preduzeća je dosegao 33 u pod sektorima prerađivača mlečnih proizvoda, mesa i voća i povrća.

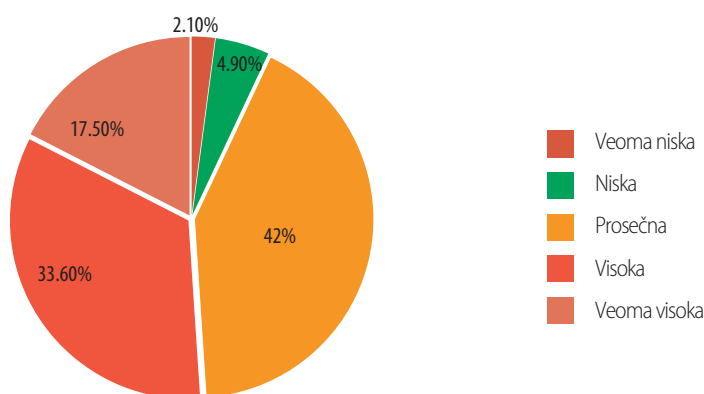
Prema podacima Evropske komisije, oko 3 milijardi evra je potrošeno na Kosovu od 1999. godine. Ipak, vrlo mali udeo tih sredstava (4% ili otprilike 120 miliona evra) je usmeren na sektor za preradu i pakovanje hrane. Sledeće donatorske organizacije su podržale razvoj poljoprivrede na Kosovu: Organizacija Ujedinjenih nacija za hranu i poljoprivredu, Agencija Sjedinjenih Američkih Država za međunarodni razvoj, Švajcarska kancelarija za razvoj i saradnju, Austrijska organizacija za razvoj i saradnju, Nemačka agencija za međunarodni razvoj, Evropska komisija, Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju, Luksemburška organizacija za razvoj i saradnju, Društvo za razvoj Kraljevine Norveške.

Porez na dodatu vrednost na Kosovu iznosi 16%. Porez na dodatu vrednost na uložena sredstva za poljoprivrednu proizvodnju iznosi 0%. Od septembra 2013. godine, vlada je uvela jedinstvenu stopu poreza od 16% za dodatne poljoprivredne proizvode koja se primenjuje na zvanični zahtev vlasnika poljoprivrednih preduzeća. Takse se plaćaju pre 15. dana svakog meseca, a godišnji spisi trebaju da se podnesu 1. aprila. Sledeći spisak uključuje dodatne srodne poreze na sektor:

- ✓ 0% porezna na dodatu vrednost za proizvode za izvoz
- ✓ 10% carine na uvoz opštih proizvoda, 0% na uvoz kapitala i repromaterijala
- ✓ Porez na dohodak varira: pojednostavljeni porez na dobit je fiksni ili se obračunava po procentu nivoa prihoda
- ✓ Poreza na prihod korporacija i registracija poreza na dodatu vrednost za ukupan prihod od prodaje preko 50,000 evra

Rezultati ankete pokazuju da ukupno 51,5% preduzeća smatra da je stopa poreza visoka i vrlo visoka. Četrdeset dva odsto preduzeća smatra da je nivo poreza prosečan, dok 7% veruje da je stopa poreza niska i veoma niska. Slika 23 prikazuje ove stavove o porezima i dažbinama koje se odnose na industriju.

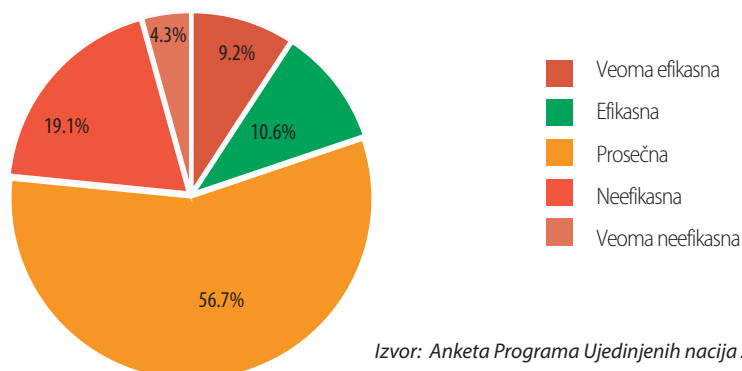
Slika 23: Stavovi preduzeća o stopama poreza

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Oko 57% ispitanika su ocenili rad Poreske uprave kao „prosečan“ (Slika 24), narednih 19,1% smatra da su neefikasni, dok 4,3% ispitanika smatra da je Poreska uprava Kosova veoma neefikasna. Kombinovani procenat od 29,8% ispitanika smatra da je radni učinak Poreske uprave efikasan ili vrlo efikasan.

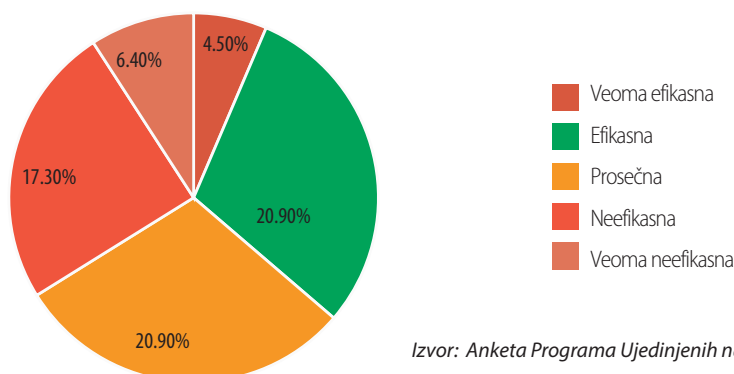
Slika 24: Stavovi preduzeća o radnom učinku Poreske uprave

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Što se tiče radnog učinka Carina Kosova, polovina ispitanika ocenjuju njihov učinak kao prosečan (Slika 25). Preko 20% ispitanika smatra da je radni učinak uprave carina efikasan, 4,5% veoma efikasan, dok udeo onih koji smatraju da su neefikasni ili vrlo neefikasni iznosi 17,3% i 6,4%.

Slika 25: Stavovi preduzeća o radnom učinku Carine

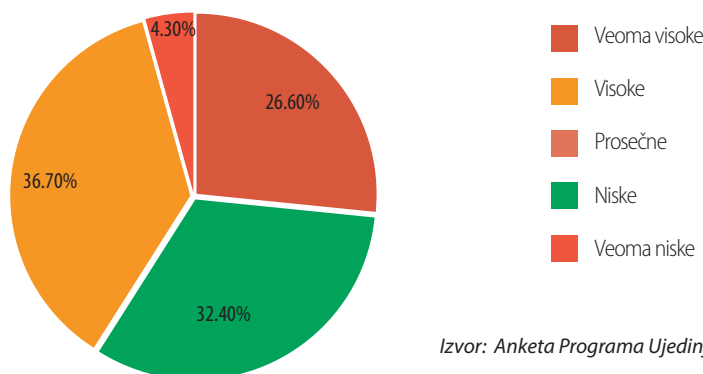
Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

Prema studiji o finansiranju poljoprivrednih preduzeća Instituta Riinvest, kamatne stope mikro finansijskih institucija iznose, najmanje, 18% sa gornjom granicom od 27% (Riinvest, 2012. god.).¹² Ovaj izveštaj takođe navodi da komercijalne banke izdaju manje od 4% kredita za poljoprivredna preduzeća i da 69% poljoprivrednih preduzeća nisu motivisana da se prijave za dobijanje agrokredita. U mesečnom statističkom biltenu iz oktobra 2013. godine, Centralna banka Kosova je izjavila da efektivna kamatna stopa na nove kredite iznosi 11,72%.¹³

„Zajmoprimaoci imaju urgentnu potrebu za kreditima koji su posebno namenjeni za poljoprivredna preduzeća, kao i za dugoročnim agrokreditima i agrokreditima sa prilagođenim grejs periodom“ (Riinvest, 2012. god.). Među postojećim komercijalnim bankama na Kosovu, samo pet izdaje agrokredite. Prema navodima Centralne banke Kosova, krediti koji su izdati u poljoprivredne svrhe tokom 2011. godine su iznosili negde oko 427 miliona evra pri čemu su se maksimalni iznosi kretali između 100,000 i 300,000 evra.¹⁴

Slika 26 pokazuje da 59% anketiranih preduzeća smatra da su kamatne stope visoke ili vrlo visoke. Narednih 36,7% ispitanika veruje da su troškovi finansiranja prosečni, dok samo 4,3% smatra da su niski.

Slika 26: Stavovi preduzeća o troškovima finansijskih sredstava

Izvor: Anketa Programa Ujedinjenih nacija za razvoj, 2013. god.

¹² Institut Riinvest, „Studija o finansiranju poljoprivrednih preduzeća“ je finansirana od strane Švajcarske kancelarije za saradnju na Kosovu 2012. godine.

¹³ Centralna banka Kosova, „Mesečni Statistički bilten (br. 146.)“, oktobar 2013. godine.

¹⁴ Neka preduzeća sektora za prerađivanje hrane imaju opšte poslovne kredite, umesto agrokredita. Banke izdaju najviše iznose agrokredita od 100,000 evra, dok prerađivači hrane izjavljuju da su uspeali da dobiju kredite od čak 300,000 evra. (Riinvest, 2012. god.).

Šesti dodatak: Spisak potrebnih licenci i dozvola

- ✓ Bankovni račun preduzeća
- ✓ Potvrda o registraciji i podaci o poslovnom delovanju preduzeća koji se dobijaju u Agenciji Kosova za registraciju preduzeća
- ✓ Fiskalni broj i registracija poreza na dodatu vrednost
- ✓ Pečat preduzeća
- ✓ Sanitarna, bezbednosna i prostorna inspekcija
- ✓ Poslovna inspekcija Poreske uprave Kosova
- ✓ Registracija radnika u penzijski program
- ✓ Sanitarna potvrda: za svrhe izvoza i uvoza, predstavlja se na graničnoj kontroli
- ✓ Fitosanitarno uverenje: unutrašnja državna inspekcija svih pod sektora za preradu hrane koja se odnosi na dezinfekciju ili tretmane
- ✓ Veterinarska potvrda: za izvoz i uvoz svih vrsta mesnih proizvoda

Sedmi dodatak: Zakoni i sprovođenje zakona

Posebni zakoni o hrani i prehrambenim proizvodima su Zakon 03/L-016 koji se odnosi konkretno na ovaj pod sektor i sadrži:

- ✓ Zaštitu interesa potrošača,
- ✓ Definiciju hrane prema dozvoljenim sastojcima,
- ✓ Kontrolu uvoza ,
- ✓ Generalni plasman hrane na tržište,
- ✓ Sistem zvanične kontrole hrane,
- ✓ Upravljanje u hitnim slučajevima,
- ✓ Laboratorije za testiranje,
- ✓ Ostale opšte uslove za poslovanje sa hranom.

8. Zaključci

Svrha ovog izveštaja je da obezbedi profil sektora za preradu i pakovanje hrane na Kosovu.

Glavni nalazi izveštaja su sledeći:

Ukupno 7% svih preduzeća na Kosovu, od kojih je 89% mikro i malih preduzeća, pripadaju sektoru za preradu i pakovanje hrane. Većina anketiranih preduzeća se nalazi u neposrednoj blizini Prizrena, Peći i Đakovice. Šezdeset i osam odsto registrovanih preduzeća izrađuju pekarske proizvode. Podaci Agencije Kosova za registraciju preduzeća pokazuju opšte povećanje od 50% u registrovanju novih preduzeća između 2010. i 2012. godine.

Prema navodima anketiranih preduzeća, oko 84% mesečnih troškova preduzeća za preradu i pakovanje hrane nastaju zbog kupovine sirovina. Mikro preduzeća su izvestila da troše prosečnih 25,000 evra uložених sredstava mesečno koja uglavnom uvoze iz Makedonije, Srbije i Turske. U smislu uložених sredstava, vodeći pod sektori su sektori za proizvodnju mlečnih proizvoda (68,000 evra u proseku mesečno) i vina (42,000 evra u proseku mesečno). Dodata vrednost ovih pod sektora i preduzeća koja proizvode ulje i vodu je niža od prosečnih 10,000 evra mesečno po sektoru.

Glavni prerađeni proizvodi koji se prodaju na domaćem tržištu su mlečni proizvodi, meso, brašno, ulje i voće i povrće. Potonji proizvod je doživeo najveći rast prodaje između 2011. i 2012. godine. Carinski podaci za protekle tri godine pokazuju da je trgovinski bilans pozitivan samo za pod sektore vina i lekovitog bilja, dok zbog pojave 370 novih članova na tržištu tokom 2013. godine izvoz veći. Petnaest odsto svih proizvoda su namenjeni za izvoz u Albaniju, Makedoniju i druge zemlje Evropske unije.

Što se tiče aktive, tehnologije i ulaganja, anketa pokazuje da je njihova vrednost povećana za 40% između 2011. i 2012. godine. Tokom 2011. godine, prosečna mešovita vrednost je procenjena na 85,000 evra, dok je ovaj broj tokom 2012. godine povećan na 115,000 evra. U proseku, ukupna proizvodnja i operativni troškovi za 2011. i 2012. godinu koji je usledio ukupnim prihodom od prodaje od 89,6 miliona evra su procenjeni na 61 miliona evra.

Na osnovu računice zasnovane na podacima iz ankete, sektor za preradu i pakovanje hrane na Kosovu godišnje troši oko 5,5 miliona evra na isplatu plata radnicima od kojih 63% spadaju u kategoriju između 18 i 25 godina starosti. Ukupan broj zaposlenih 2012. godine je iznosio 13,500 radnika, od kojih su žene činile 25% ukupne radne snage.

9. Reference

Centralna banka Kosova, Mesečni statistički bilten, oktobar 2013. godine

Evropska komisija, 2008. godine. Donatorska konferencija Evropske komisije u Belgiji. Evropska komisija, Brisel, 2008. godine. Dokument na engleskom jeziku: <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/seerecon/kdc/prospectus.pdf>

ECIKS, IPAK, 2008. godine. Poljoprivreda i industrija za preradu hrane. Ministarstvo za trgovinu i industriju, juni 2008. godine. Dokument na engleskom jeziku: <http://www.eciks.org/english/publications/agriculture-kosovo.pdf>

Indeks Kosova za 2013. godinu. Anketa sektora za preradu hrane, 2013. godine. Priština, Program Ujedinjenih nacija za razvoj, oktobar 2013. godine.

Agencija Kosova za registraciju preduzeća, 2013. godine. Spisak registrovanih preduzeća. Priština, Agencija Kosova za registraciju preduzeća, novembar 2013. godine.

Ramana R. Govin, Edvin Kotherja, 2010. god. Industrija za preradu i potencijal hortikulturnog sektora na Kosovu HELVETAS SWISS INTERCOOPERATION. Priština, april 2009. godine. Dokument na engleskom jeziku: http://www.helvetask.org/HPK/documentation/technical_reports/Govin%20R.,%20Kotherja%20E.,%20Processing%20industry%20and%20its%20potential%20in%20the%20horticultural%20sector%20in%20Kosovo,%20HPK,%20Prishtina,27%20pp..pdf

Poreska uprava Kosova, 2013. godine. Spisak preduzeća koji plaćaju poreze. Priština, Poreska uprava Kosova, oktobar 2013. godine.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja, 2009. godine. Plan poljoprivrednog i ruralnog razvoja za period između 2010. i 2013. godine. Priština, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja, maj 2009. godine. Dokument na engleskom jeziku:

http://www.mbpzhr-ks.net/documents/743026_Agriculture_and_Rural_Development_Plan_2009-13.pdf

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja, 2012. godine. Programi i Granteve Investive per Bujqesi dhe Zhvillim Rural (Program ulagačkih sredstava za poljoprivredu i ruralni razvoj). Priština, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja, mart.

2012. godine. Institut Riinvest 2009. godine. Strategija industrija. Priština. MIT, mart 2009. godine. Dokument na albanskom jeziku: http://kryeministri-ks.net/repository/docs/Strategjia_e_Industrise_se_Kosoves_2009-2013_SHQ.pdf

Agencija SAD za međunarodni razvoj, 2010. godine. Strateški plan Kosova Agencija SAD za međunarodni razvoj, Priština, Agencija SAD za međunarodni razvoj, maj 2010. godine. Dokument na engleskom jeziku: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PDACQ298.pdf

Agencija SAD za međunarodni razvoj, Kosovo 2011. godine. Program Nove mogućnosti za poljoprivredu na Kosovu: procena novih regionalnih tržišta. Priština, TETRATECH, oktobar 2011. godine. Dokument na engleskom jeziku: <http://noakos.com/wp-content/uploads/2013/03/Regional-Marketing-Assessments-Report-December-2011-English-only.pdf>

Dodaci

Prvi dodatak: Informacije o srodnim javnim institucijama

Nekoliko javnih institucija je važno za rad poljoprivrednog sektora, među koji ubrajamo i sektor za preradu i pakovanje hrane:

- ✓ Za testiranje i verifikaciju proizvoda, prerađivači hrane mogu podneti zahtev Poljoprivrednom institutu Peć, koji čini deo Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja. Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja se sastoji od deset posebnih odeljenja i dve agencije: Odeljenje za šumarstvo i Odeljenje za razvoj poljoprivrede. Ova odeljenja i službe su na usluzi preduzećima koji im se mogu obratiti za opšte informacije i pitanja. Važno je i Odeljenje za industrijsku politiku u sklopu Ministarstva za trgovinu i industriju koje je odgovorno za kreiranje politike u sektoru.
- ✓ Za trgovačke marke, patentiranje i registrovanje brend imena, prerađivači hrane mogu da podnesu prijavu Odeljenju za patentiranje i trgovačke marke koje deluje u okviru Ministarstva za trgovinu i industriju.
- ✓ Zahteve za bespovratna sredstva i subvencije na lokalnom nivou i korišćenje poljoprivrednog zemljišta, prerađivači hrane mogu uputiti opštim Kancelarijama za poljoprivredu u njihovim opštinama.
- ✓ Za registraciju novih preduzeća, preuzimanje fiskalnog broja i registarske isprave preduzeća, prerađivači hrane mogu da se prijave Agenciji Kosova za registraciju preduzeća.
- ✓ Za registraciju poreza, potvrdu o porezu na dodatu vrednost i registraciju radnika, prerađivači hrane mogu da se prijave Poreskoj upravi Kosova.
- ✓ Za carinske i šifre akciza, prerađivači hrane mogu da podnesu zahteve Carinama Kosova koja se nalazi u Prištini.
- ✓ Za kodiranje proizvoda, izdavanje potvrde o poreklu, usluge arbitraže, povezivanje, lobiranje, obuke, promociju i konsalting, prerađivači hrane mogu da registruju članstvo u Privrednoj komori Kosova.

Drugi dodatak: Poslovna udruženja industrije

Privatna udruženja poljoprivredne industrije na Kosovu su veoma važna za sektor za preradu i pakovanje hrane. Udruženja osnivaju određene skupine preduzeća pod sektora koji dele zajedničke interese, kao što su:

- ✓ Udruženje uzgajivača lekovitog bilja,
- ✓ Savez pčelara Kosova,
- ✓ Udruženje proizvođača mlečnih proizvoda od koze,
- ✓ Udruženje prerađivača pšenice, ovasi i žitarica,
- ✓ Udruženje vinogradara i vinarija „Enologjia“,
- ✓ Savez voćara Kosova,
- ✓ Udruženje prerađivača mleka Kosova,
- ✓ Udruženje žena Kosova, i
- ✓ Unija stočne hrane.

Treći dodatak: Poslovna udruženja industrije

- 01.64 Obrada semena
- 10.11 Prerada mesa
- 10.12 Prerada živine
- 13.10 Proizvodnja mesa i živinskog mesa
- 10.20 Obrada mesnih proizvoda (sve)
- 31.10 Obrada i prerada krompira
- 10.32 Proizvodnja soka od voća i povrća
- 10.39 Ostala obrada i konzervisanje voća i povrća
- 10.41 Proizvodnja ulja i masti
- 10.42 Proizvodnja putera, masnoće i slične hrane
- 10.51 Postupak pripreme mlečnih proizvoda i sira
- 10.52 Proizvodnja sladoleda
- 10.61 Proizvodnja mlinskih žitarica
- 10.62 Proizvodnja skroba i proizvoda od skroba
- 10.71 Proizvodnja svežeg hleba, peciva i deserta
- 10.72 Proizvodnja dugotrajnih keksa i peciva
- 10.73 Proizvodnja makarona, lamina, kuskusa i sličnih proizvoda od brašna
- 10.81 Proizvodnja šećera
- 10.82 Proizvodnja kakaa, čokolade i slatkiša
- 10.83 Prerada čaja i kafe
- 10.83 Prerada čaja i kafe
- 10.84 Proizvodnja začina i preliva
- 10.85 Proizvodnja gotovih jela
- 10.86 Proizvodnja homogenizovane i dijetetske hrane
- 10.89 Proizvodnja ostalih prehrambenih proizvoda
- 10.91 Proizvodnja gotove hrane za domaće životinje
- 10.92 Proizvodnja gotove hrane za kućne ljubimce
- 1.11 Destilacija, recikliranje i mešanje alkohola
- 11.02 Proizvodnja vina od grožđa
- 3.11 Proizvodnja vina od jabuke i drugog voća
- 11.04 Proizvodnja drugih fermentisanih nedestilovanih pića
- 11.05 Proizvodnja piva
- 6.11 Proizvodnja slada
- 11.07 Proizvodnja bezalkoholnih pića; proizvodnja mineralne i flaširane vode
- 12.00 Proizvodnja duvanskih proizvoda

16 MESO, RIBA, RAKOVI, ITD.

- 1601 kobasice, slični proizvodi od mesa, itd., priprema hrane od istih
- 1602 pripremljeno ili konzervirano meso, iznutrice i sukrvice
- 1603 delovi mesa, ribe, rakova, itd.
- 1604 priprema ribe, kavijara i zamene za kavijar
- 1605 pripremljeni ili konzervirani rakovi, školjke, itd.

17 ŠEĆER I SLASTIČARSKI ŠEĆER

- 1701 trska ili šećerna repa, i hemijski čista saharoza u čvrstom obliku
- 1702 prerađevine od šećera, uključujući hemijski čistu laktozu, itd., karamel
- 1703 melase iz ekstrakcije ili rafiniranja šećera
- 1704 poslastičarski šećer (uključujući belu čokoladu), bez kakaa

18 KAKAO I PROIZVODI OD KAKAA

- 1801 zrna kakaovca, cela ili slomljena, sirovi ili prženi
- 1802 školjke, kora, opne i drugi kakao otpad
- 1803 kakao pastu, bez masti
- 1804 kakao maslaca, ulje i masti
- 1805 kakao u prahu, nezaslađen
- 1806 čokolada i ostali prehrambeni proizvodi koji sadrže kakao

19 PRIPREMA ŽITARICA, BRAŠNA, SKROBA ILI MLEKA

- 1901 slad, priprema jela od brašna, itd. 50 % kakao, itd.
- 1902 testenina, gotova ili sirova, kuskus, gotov ili sirovi
- 1903 tapioka i zamena iz škroba u pahuljicama, itd.
- 1.904 hrana od sjajnih žitarica, žitarica, finog zrna
- 1905 hleb, peciva, torte itd. oblatne, itd.

20 PRIPREMA POVRĆA, VOĆA, ORAHA, ITD.

- 2001 povrće, voće, orasi i sl., priprema ili kiseljenje, itd.
- 2002 paradajz, pripremljeni ili konzervirani
- 2003 gljive i tartufi pripremljeni ili konzervirani
- 2004 povrće, pripremljeno ili konzervirano, zamrznuto
- 2005 povrće, pripremljeno, itd., nezamrznuto
- 2006 voće, srčike, kora, itd., konzervirani šećerom
- 2007 džemovi, voćni želei, marmelade, itd., kuhani
- 2008 voće, orasi i sl., pripremljeni ili konzervirani
- 2009 voćni i povrćni sokovi (i šire), bez dodavanja alkohola

21 RAZNE JESTIVE SUPSTANCE

- 2101 ekstrakti itd. kafe, čaja, pečene cikorije
- 2102 kvasac, prašak za pecivo
- 2103 umaci, mešoviti začini, brašno. itd.
- 2104 supe, čorbe, homogenizovana hrana
- 2105 sladoled i drugi jestivi leda, s kakaom ili ne
- 2106 prehrambeni proizvodi

22 PIĆA, ALKOHOLI I SIRĆE

- 2201 voda, prirodna i sl., ne zaslađena itd., zaleđena ili sl.
- 2202 voda, zaslađena, itd. i druga bezalkoholna pića
- 2203 pivo od slada
- 2204 vino od svežeg grožđa, morskog grožđa
- 2205 vermut i ostala vina od svežeg grožđa sa specijalnim okusom
- 2206 fermentirana pića (jabukovača, malinovača, medovina i sl.)
- 2207 etil alkohol, 80% alkohola
- 2208 etil alkohol, 80% alkohola, alkoholna pića
- 2209 sirće i zamene za sirće od sirćetne kiseline

23 OSTACI OD HRANE, STOČNA HRANA

- 2301 brašno, mesa, itd., koji nisu za ljudsku upotrebu
- 2302 mekinje, oštri sastojci radnih žitarica i biljaka
- 2303 ostaci škroba ili šećera ili piva, itd.
- 2304 soja i ostali čvrsti ostaci, mljeveni
- 2305 kikiriki, uljna repica i ostali čvrsti ostaci, mljeveni
- 2306 uljna repica, povrćne masti i ulja
- 2.307 vina, argoli
- 2308 povrćni materijal, otpad, itd. za ishranu životinja
- 2309 tvari koje se koriste u pripremi hrane za životinje

24 DUVAN I PROIZVODI OD DUVANA

- 2401 duvana, sirovi, duvanski otpaci
- 2402 cigare, cigarete, itd., duvan ili zamena
- 2403 duvan i duvanske vrste, itd.

MINISTARSTVO ZA TRGOVINU I INDUSTRIJU

www.mti-ks.org